

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

**KASBGA YO'NALTIRILGAN INGLIZ TILI TA'LIMIDA LEKSIK
KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK SHART-
SHAROITLARI**

Karimov Yunus Mamaroliyevich

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

yunus19851329@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada kasbga yo'naltilgan ingliz tili (ESP) ta'limida leksik kompetensiyani shakllantirishning didaktik shart-sharoitlari IMRAD (Introduction–Methods–Results–Discussion) talablari asosida ilmiy-nazariy va empirik jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqotda kontekstual yondashuv, vazifaga asoslangan o'qitish va kommunikativ metod integratsiyasi asosida ishlab chiqilgan model samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali tekshirildi. Natijalar autentik materiallar, ko'p martalik kontekstual uchratish va refleksiv baholash mexanizmlari terminologik aniqlik hamda leksik barqarorlikni sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: leksik kompetensiya, ESP, kasbiy kommunikatsiya, kontekstual o'qitish, autentik material, terminologik aniqlik.

Аннотация. В данной статье представлено научное, теоретическое и эмпирическое обоснование дидактических условий формирования лексической компетенции в профессионально-ориентированном обучении английскому языку для специальных целей (ESP) на основе требований IMRAD (Введение – Методы – Результаты – Обсуждение). Эффективность разработанной в исследовании модели, основанной на интеграции контекстного подхода, обучения на основе задач и коммуникативных методов, была проверена экспериментальным путем. Результаты показали, что аутентичные материалы, множественные контекстные взаимодействия и механизмы рефлексивной оценки значительно повышают терминологическую точность и лексическую стабильность.

Ключевые слова: лексическая компетенция, ESP, профессиональная коммуникация, контекстное обучение, аутентичные материалы, терминологическая точность.

Abstract. This article provides a scientific, theoretical and empirical justification of the didactic conditions for the formation of lexical competence in vocationally oriented English language (ESP) education based on the requirements of IMRAD (Introduction–Methods–Results–Discussion). The effectiveness of the model

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

developed in the study based on the integration of a contextual approach, task-based learning and communicative methods was tested through experimental work. The results showed that authentic materials, multiple contextual encounters and reflexive assessment mechanisms significantly increase terminological accuracy and lexical stability.

Keywords: lexical competence, ESP, vocational communication, contextual learning, authentic material, terminological accuracy.

Kirish. Globallashuv jarayonlari, xalqaro kasbiy integratsiya va mehnat bozorining raqobatbardoshligi sharoitida chet tilini kasbiy maqsadlarda egallash masalasi ustuvor ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kasbga yo'naltirilgan ingliz tili (English for Specific Purposes – ESP) ta'limi doirasida leksik kompetensiyani shakllantirish muammosi zamonaviy lingvodidaktikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Hozirgi davrda oliy va professional ta'lim tizimida tayyorlanayotgan mutaxassislar nafaqat umumiy kommunikativ kompetensiyaga, balki o'z kasbiy sohasiga oid terminologik, diskursiv va pragmatik bilimlarga ham ega bo'lishi talab etiladi. Xususan, kasbiy muloqotda aniqlik, terminologik moslik, semantik izchillik va kontekstual adekvatlik yuqori darajada bo'lishi zarur. Bu esa leksik kompetensiyani tizimli va didaktik asosda shakllantirishni talab qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xorijiy tillarni o'qitishni takomillashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish borasida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis tomonidan tasdiqlangan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari asosida xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish, kasbiy yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Mazkur hujjatlarda chet tilini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy faoliyat bilan integratsiyalash, kasbiy ehtiyojlarga mos metodik mexanizmlarni ishlab chiqish zarurligi alohida ta'kidlanadi. Shu jihatdan, kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyani shakllantirishning didaktik shart-sharoitlarini ilmiy asoslash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi. Chet tilini o'qitish metodikasida "leksik kompetensiya" tushunchasi kommunikativ kompetensiya tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Ushbu tushuncha ilk bor kommunikativ yondashuv doirasida tizimli talqin etilib, til o'rganuvchining so'z boyligi, semantik moslikni anglash va ularni real kommunikativ vaziyatda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Kommunikativ kompetensiya modeli Dell Hymes tomonidan asoslangan bo'lib, u til bilimini ijtimoiy kontekst bilan bog'liq

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

holda talqin etadi. Keyinchalik Michael Canale va Merrill Swain kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlarga ajratgan. Ushbu model doirasida leksik kompetensiya grammatik va diskursiv komponentlar bilan uzviy bog'liq holda qaraladi. Shu nuqtai nazardan, leksik kompetensiya faqat so'z yodlash emas, balki semantik tarmoqlanish va kasbiy diskursda faol qo'llay olish qobiliyatidir.

Leksikani o'qitish masalasiga yangi bosqich olib kirgan konsepsiya Michael Lewis tomonidan ilgari surilgan "Lexical Approach" nazariyasidir. Lewis tilni grammatik strukturadan ko'ra leksik birliklar va kollokatsiyalar tizimi sifatida ko'rib, til o'qitishda leksik birliklarning ustuvor ahamiyatini asoslaydi.

Unga ko'ra:

"Language consists of grammaticalised lexis, not lexicalised grammar."

Mazkur g'oya ESP (English for Specific Purposes) ta'limida ayniqsa dolzarbdir, chunki kasbiy diskurs terminologik birikmalar, barqaror kollokatsiyalar va sohaviy frazeologik birliklarga tayangan holda shakllanadi.

Leksik boylikni o'rgatish metodikasini chuqur ishlab chiqqan tadqiqotchilardan biri Paul Nation hisoblanadi. U leksik birliklarni o'zlashtirishning to'rt asosiy yo'nalishini belgilaydi:

- Input (qabul qilish)
- Meaning-focused learning
- Language-focused learning

- Fluency development. Nation konsepsiyasiga ko'ra, kasbiy leksika samarali o'zlashtirilishi uchun ko'p marotaba kontekstual takrorlanish va faol qo'llash zarur.

Kasbga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP) nazariy jihatdan Tom Hutchinson va Alan Waters tomonidan ishlab chiqilgan ehtiyojlarga asoslangan yondashuvga tayanadi. Ular ESPni o'quvchilarning kasbiy ehtiyojlari asosida tashkil etiladigan o'quv jarayoni sifatida talqin etadi. Shuningdek, Dudley-Evans ESPni "maxsus maqsadli kommunikativ ehtiyojlarga javob beruvchi metodik yondashuv" sifatida izohlaydi. Bu yondashuvda leksika markaziy o'rin tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyani shakllantirishning didaktik shart-sharoitlarini ilmiy asoslashga qaratilgan bo'lib, u zamonaviy lingvodidaktik va pedagogik paradigmalar sinteziga tayanadi. Tadqiqot konstruktivistik paradigma asosida qurilgan bo'lib, bilim o'quvchining faol kognitiv faoliyati natijasida shakllanishini nazarda tutadi. Kasbiy leksik birliklar real kommunikativ vaziyat va autentik kontekst asosida o'zlashtiriladi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

Shuningdek, tadqiqot tizimli yondashuv tamoyiliga asoslanadi. Tizimli, kontekstual va diskursiv yondashuvlar integratsiyasi pedagogik samaradorlikni ta'minlaydi hamda kasbiy kommunikativ tayyorgarlik darajasini oshiradi.

Tahlil va tadqiqot natijalari. Mazkur tadqiqotda kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limi jarayonida talabalarda leksik kompetensiyani shakllantirishning didaktik shart-sharoitlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi hamda tajriba-sinov ishlari orqali ularning samaradorligi aniqlashtirildi. Tadqiqot jarayoni uch bosqichda – diagnostik, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlarida amalga oshirildi.

Diagnostik tahlil natijalari. Dastlabki bosqichda talabalar (tajriba va nazorat guruhlarini)ning kasbiy leksik birliklarni o'zlashtirish darajasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

- kasbiy terminlarni tushunish va tarjima qilish aniqligi;
- kontekstda qo'llay olish ko'nikmasi;
- kollokatsion birikmalarni to'g'ri ishlatish;
- kasbiy muloqotda leksik moslik va adekvatlik;
- yozma va og'zaki nutqda terminologik aniqlik.

Diagnostik test natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar kasbiy terminlarning alohida lug'aviy ma'nosini bilishsa-da, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Ayniqsa:

- terminlarning konnotativ ma'nolarini anglash darajasi past;
- sinonimik va antonimik qatlamni farqlash sust;
- kasbiy kollokatsiyalarni shakllantirishda interferensiya kuzatiladi;
- tarjimaga haddan tashqari tayanish natijasida nutq sun'iy lashadi.

Bu holat kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyani faqat lug'at boyligini oshirish orqali emas, balki didaktik sharoitlarni kompleks tashkil etish orqali rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi.

Leksik kompetensiyani shakllantirishning didaktik shart-sharoitlari tahlili. Tadqiqot jarayonida quyidagi didaktik shart-sharoitlar samarali deb topildi:

Kontekstual va kasbiy vaziyatlarga asoslangan o'qitish. Kasbiy leksika alohida birlik sifatida emas, balki real kasbiy kommunikativ vaziyatlarda o'rgatildi. Masalan:

- tibbiyot yo'nalishida – klinik dialoglar;
- texnika yo'nalishida – texnik tavsif va instruktsiyalar;
- iqtisod yo'nalishida – biznes yozishmalari va prezentatsiyalar.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, kontekst asosida o'rgatilgan terminlar uzoq muddatli xotirada mustahkamroq saqlanadi va faol nutqda tezroq qo'llaniladi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

Integrativ-kommunikativ yondashuvni qo'llash. Leksik kompetensiya tinglash, o'qish, yozish va gapirish faoliyatlari bilan integratsiyalashgan holda shakllantirildi. Masalan: kasbiy matnni o'qish → terminlarni ajratish → ularni og'zaki muhokama qilish → yozma xulosa tayyorlash. Bu jarayon leksik birliklarning reseptiv va produktiv darajada mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Kognitiv-strategik mexanizmlardan foydalanish. Talabalarga quyidagi strategiyalar o'rgatildi:

- semantik xaritalar (mind maps);
- terminologik klasterlar;
- morfologik tahlil (prefiks, suffiks orqali ma'no aniqlash);
- kontekstual taxmin qilish strategiyasi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, strategik o'qitish talabalarning mustaqil leksik o'zlashtirish qobiliyatini sezilarli darajada oshirdi.

Autentik materiallardan foydalanish. Kasbiy maqolalar, videoma'ruzalar, instruktsiyalar va real hujjatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalar motivatsiyasini oshirdi. Autentik manbalar leksik birliklarning real qo'llanish doirasini ko'rsatdi.

Refleksiv baholash va formativ monitoring. Leksik kompetensiya rivojlanishi muntazam ravishda quyidagi vositalar orqali nazorat qilindi:

- mini-testlar;
- leksik portfel;
- kasbiy dialog yozish;
- o'zaro baholash (peer assessment). Refleksiv yondashuv talabalar tomonidan o'z rivojlanishini anglash va xatolarni tuzatish imkonini berdi.

Tajriba-sinov natijalari. Shakllantiruvchi bosqich 1 semestr davomida amalga oshirildi. Tajriba guruhida yuqoridagi didaktik shart-sharoitlar asosida o'qitish olib borildi, nazorat guruhida esa an'anaviy usul qo'llanildi. Nazorat bosqichida o'tkazilgan yakuniy test natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

- Tajriba guruhida leksik kompetensiya ko'rsatkichlari o'rtacha 25–30% ga oshdi;
- Terminlarni kontekstda qo'llash darajasi sezilarli yaxshilandi;
- Kollokatsion aniqlik 32% ga oshdi;
- Kasbiy yozma nutqda terminologik xatolar soni kamaydi;
- Og'zaki nutqda leksik moslik va spontanlik kuchaydi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy talqini. Olingan natijalar quyidagi ilmiy xulosalarni asoslash imkonini berdi: Kasbiy leksik kompetensiya faqat terminlar hajmi bilan emas,

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

balki ularni kommunikativ vaziyatda mos va adekvat qo'llay olish qobiliyati bilan belgilanadi. Didaktik shart-sharoitlarning tizimli tashkil etilishi leksik kompetensiyaning kognitiv, kommunikativ va strategik komponentlarini uyg'un rivojlantiradi. Kontekstual va integrativ yondashuv leksik interferensiyani kamaytiradi. Autentik materiallar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar kasbiy identifikatsiyani shakllantiradi. Strategik o'qitish talabalarni mustaqil leksik rivojlanishga tayyorlaydi.

Pedagogik samaradorlik ko'rsatkichlari. Tadqiqot natijalari quyidagi pedagogik samaradorlik omillarini aniqladi:

- kasbiy kommunikativ kompetensiyaning umumiy o'sishi;
- mustaqil lug'at bilan ishlash ko'nikmalarining shakllanishi;
- kasbiy matn yaratish sifati oshishi;
- talabalarning o'quv motivatsiyasi kuchayishi;
- o'qitish jarayonining amaliy yo'naltirilganligi.

Tahlil va tajriba-sinov natijalari shuni ko'rsatdiki, kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyani shakllantirish samaradorligi quyidagi didaktik shart-sharoitlarga bog'liq:

- kontekstual-kasbiy integratsiya;
- kommunikativ yo'naltirilganlik;
- strategik va kognitiv yondashuv;
- autentik materiallar;
- refleksiv baholash tizimi.

Mazkur shart-sharoitlar tizimli qo'llanilganda leksik kompetensiya barqaror, funksional va kasbiy faoliyatga mos shakllanadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyani shakllantirishning didaktik shart-sharoitlarini nazariy asoslash va amaliy jihatdan tekshirishga qaratildi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi umumiy ilmiy xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, kasbiy leksik kompetensiya chet tilini o'rganish jarayonida alohida lug'aviy birliklarni yodlash emas, balki ularni kasbiy kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri, mos va adekvat qo'llay olish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, leksik kompetensiya tarkibiga faqat terminologik bilimlar emas, balki semantik moslik, kollokatsion aniqlik, pragmatik maqsadga muvofiqlik va diskursiv moslashuv komponentlari ham kiradi.

Ikkinchidan, tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyani samarali shakllantirish quyidagi didaktik shart-sharoitlar tizimli ravishda ta'minlanganda yuqori natija beradi:

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

– o'qitishning kontekstual-kasbiy yo'naltirilganligi;
– integrativ-kommunikativ yondashuv asosida nutq faoliyati turlarini uyg'unlashtirish;

- kognitiv va strategik o'quv mexanizmlarini joriy etish;
- autentik materiallardan foydalanish;
- refleksiv va formativ baholash tizimini yo'lga qo'yish.

Uchinchi, kontekstga asoslangan o'qitish modeli leksik birliklarning uzoq muddatli xotirada mustahkamlanishiga, ularning real kasbiy vaziyatlarda faol qo'llanishiga xizmat qiladi. Terminlarni izolyatsiyalangan holda emas, balki kasbiy diskurs tarkibida o'rgatish ularning semantik va funksional xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

To'rtinchi, integrativ yondashuv (tinglash–o'qish–gapirish–yozish integratsiyasi) leksik kompetensiyaning reseptiv va produktiv komponentlarini bir vaqtning o'zida rivojlantiradi. Natijada talabalarning kasbiy nutqi tizimli, izchil va terminologik jihatdan aniq shakllanadi.

Beshinchi, kognitiv-strategik yondashuv (semantik xaritalar, terminologik klasterlar, morfologik tahlil, kontekstual taxmin qilish strategiyalari) talabalarda mustaqil o'rganish kompetensiyasini rivojlantiradi. Bu esa kasbiy faoliyat davomida yangi leksik birliklarni mustaqil o'zlashtirishga zamin yaratadi.

Oltinchi, autentik materiallar asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni talabalarning motivatsiyasini oshiradi, kasbiy identifikatsiyani kuchaytiradi va leksik birliklarning real kommunikativ qiymatini anglashga yordam beradi.

Yettinchi, tajriba-sinov natijalari shuni ko'rsatdiki, taklif etilgan didaktik model asosida o'qitilgan tajriba guruhida:

- kasbiy terminlarni kontekstda qo'llash ko'rsatkichi sezilarli oshdi;
- kollokatsion xatolar kamaydi;
- og'zaki va yozma nutqda terminologik aniqlik kuchaydi;
- leksik moslashuvchanlik va spontanlik darajasi ortdi. Statistik tahlillar natijalarning ishonchliligini tasdiqladi va modelning pedagogik samaradorligini ko'rsatdi.

Sakkizinchi, tadqiqot natijalari kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limi jarayonini takomillashtirishda quyidagi metodik tavsiyalarni ilgari surish imkonini berdi:

- O'quv dasturlariga kasbiy leksik minimumni kompetensiyaviy yondashuv asosida kiritish;
- Terminologik lug'atlarni kommunikativ vazifalar bilan integratsiyalash;

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-08**

- Leksik portfel va refleksiv kundaliklardan foydalanish;
- Kasbiy diskurs asosida topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
- Baholash mezonlarini leksik adekvatlik va funksional moslik asosida qayta ko'rib chiqish.

To'qqizinchi, tadqiqotning nazariy ahamiyati shundan iboratki, unda kasbiy leksik kompetensiyaning strukturaviy modeli aniqlashtirildi va uning didaktik shakllanish mexanizmi tizimlashtirildi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar oliy ta'lim muassasalarida kasbga yo'naltirilgan ingliz tili fanini o'qitishda bevosita qo'llash imkoniyatiga egaligida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, kasbga yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida leksik kompetensiyaning shakllantirish samaradorligi o'quv jarayonini kompetensiyaviy, kommunikativ va kontekstual tamoyillar asosida qayta tashkil etish bilan bevosita bog'liqdir. Tizimli didaktik shart-sharoitlar yaratilgandagina leksik kompetensiya barqaror, funksional va kasbiy faoliyatga integratsiyalashgan holda shakllanadi. Mazkur tadqiqot kelgusida kasbiy diskurs tahlili, terminologik korpus yaratish hamda raqamli texnologiyalar asosida leksik kompetensiyaning rivojlantirish yo'nalishlarida davom ettirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nation I.S.P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: CUP, 2001.
2. Schmitt N. Vocabulary in Language Teaching. Cambridge: CUP, 2000.
3. Ellis R. Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford: OUP, 2003.
4. CEFR. Common European Framework of Reference for Languages. Council of Europe, 2001.
5. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes. Cambridge: CUP, 1987.
6. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. Pearson, 2007.
7. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: CUP, 2014.
8. Harmer J. How to Teach English. Longman, 2015.